

Eski Uygurcada İlk Hecedeki Yuvarlak Ünlülerin Yazıçevrimi Problemi Üzerine*

*About the Problem of Transcription in Rounded Vowels of the First Syllables in
Old Uighur*

Erdem UÇAR

(İzmir/Turkey)

E-mail: merdemu@gmail.com

In Old Uighur, how should be transcribed rounded vowels of the first syllables with helping writing systems of Uighurs? Turk Runic, Sogdian, Manichaeian, Arabic alphabets can't solve any solution for this problem. The only writing system that will help us in this problem is the Brāhmī writing system of Indian origin. In this paper, I would like to focus on this problem and offer a solution suggestion.

Key Words: Old Uighur, writing systems, rounded vowels of the first syllables, transcription.

* Bu makale, "Soğud-Türk Münasebetleri Sempozyumu" (21-23 Kasım 2014, İstanbul) başlıklı toplantıda sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş hâlidir.

Eski Uyğurcada, kelime başında ve ilk hecedeki yuvarlak ünlüler, yazı sistemlerinin bize sunduğu imkânlar dâhilinde nasıl okunmalıdır? Bu problem, Eski Türk filolojisinin çözüme kavuşturamadığı problemlerden biridir. Böyle bir sorunun nedeni, Eski Türkçenin yazımında kullanılan alfabelerin filologlara sorunun çözümünde yeterli katkıyı sunmamasından kaynaklanmaktadır.

Türk Runik yazısı, /o/ ve /u/ ile /ö/ ve /ü/ için aynı işareti kullandığı için, genişlik ve darlık bakımından yuvarlak ünlüleri birbirinden ayırmaz (Tekin 2003: 26-27, 28-29) ve bu nedenle Runik yazı, Eski Türkçede ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin tespitinde belirleyici değildir.¹

Türk Runik Yazısı		
Harf	Harfçevrim	Yazıçevrim
ᠤ	w	/o/ ~ /u/
ᠥ	ᠦ	/ö/ ~ /ü/

TEKİN, /o/ ve /u/ ile /ö/ ve /ü/ için birer harfin kullanılmış olmasının nedenini şöyle açıklıyor:

“Türkçede ünlü uyumu dikkate alınır, o ile ö değil de o ile u art ünlüler olarak bir arada mütalaa edilir, ö ile ü ön yuvarlak ünlüler olarak bir arada mütalaa edilir. Bu durumda tabii eski Köktürk yazısında o ile u’yu ö ile ü’yü ayırt etmek okuyucunun izanına kalmaktadır. Yani okuyucunun bilgisine kalmaktadır. Köktürk yazısında w ile yazılan bir kelimenin o veya u ile mi okunacağı, Osmanlıcada olduğu gibi, okuyucuya bırakılmıştır” (1981: 23, 29).

Aynı durum, Eski Türkçenin Arap harfli metinleri için de geçerlidir. Karahanlı Türkçesinde ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin okunuşu yazımızda tartışma dışında bırakılacaktır, zira Arap yazı sistemi de ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin niteliği konusunda bize yardımcı olmamaktadır:

¹ Türk Runik harfli metinlerdeki ilk hecede yuvarlak ünlülerin nasıl okunması gerektiği de bu makalede sorgulanmayacaktır. Bu konu ayrı bir araştırma konusudur. Son yıllarda neşredilen Eski Türk yazıtlarıyla ilgili bazı neşirlerde, Brâhmî harfli metinlerdeki tanıklara dayanan bir okuyuş prensibinin benimsendiğine şahit olunmaktadır.

Arap Harfli Metinler			
Kelime Başında		İlk Hecede	
Harf	Yazıçevrim	Harf	Yazıçevrim
او	/o/ ~ /ö/ /u/ ~ /ü/	و	/o/ ~ /ö/ /u/ ~ /ü/

Makalede genel olarak Eski Türkçedeki ilk hecede yer alan yuvarlak ünlüler konusu ele alınmayacaktır. Burada sadece literatürde ‘Eski Uygurca’ olarak adlandırılan tarihî Türk dili alanında Mani, Soğd ve Soğd-Uygur harfleriyle yazılan metinlerde ilk hecede yer alan yuvarlak ünlülerin okunma sorunu üzerinde durulacaktır. Örneğin, *bo ~ bu, öd ~ üd, tog- ~ tug-, vs.*

Eski Uygurca korpusun büyük bir kısmını teşkil eden Budist ve Maniheizt çevreye ait metinlerde kullanılan Uygur ve Mani yazısı ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin niteliğini tespit etmede filologlara yardımcı olmaz:

Uygur Yazısı					
Kelime Başında			İlk Hecede		
Harf	Harfçevrim	Yazıçevrim	Harf	Harfçevrim	Yazıçevrim
𐰪	'w	/o/ ~ /u/	𐰪	w	/o/ ~ /u/
𐰪𐰣	'wy	/ö/ ~ /ü/	𐰪𐰣	wy	/ö/ ~ /ü/
Mani Yazısı					
Kelime Başında			İlk Hecede		
Harf	Harfçevrim	Yazıçevrim	Harf	Harfçevrim	Yazıçevrim
𐰪	'w	/o/ ~ /u/	𐰪	w	/o/ ~ /u/
𐰪𐰣	'wy	/ö/ ~ /ü/	𐰪𐰣	wy	/ö/ ~ /ü/

Köken bakımından akraba olan yazı sistemleri, imlâ özellikleri bakımından da birbirine benzemektedir. Sami kökenli yazı sistemleri yuvarlak ünlülerin genişlik ve darlık özelliklerini göstermede ayırım gözetmez, sadece yuvarlak ünlülerin kalınlık ve incelik ayırımını gözetir (Erdal 2004: 42).

Uygur yazısında, WW (V̄AV+V̄AV) imlâsıyla /ö/'nün /ü/'den bazen ayırt edildiği görülüyor, mesela: KWW kü ‘ün, şöhet’, SWW sü ‘ordu’, TWW tü ‘tüy’, vs.

HAMILTON, bu imlânın sadece tek heceli kelimelerde görüldüğünü ve muhtemelen bazı kelimeler arasında fark gözetmek için uygulanmış olabileceğini düşünmüştür. Örneğin, TWY *toy*. Böylelikle *toy* ve *tü* arasında ayırım gözetilmiş olur (1998: 81). Ancak bu imlânın standart olduğu söylenemez.

Uygurlar, Soğd alfabesini Eski Uygurcanın yazımı için kullanmaya başladığında yuvarlak ünlüleri göstermek için önlerinde sadece bir vāv () işaretini buldular. Uygurcadaki dört yuvarlak ünlü olan /o/, /ö/, /u/, /ü/'nün yazıda gösterilmesi Uygurlar için ciddi bir sıkıntıydı. Uygurlar, yuvarlak ünlülerin birbirinden ayrılmasında sadece kelime başında geçerli olmak üzere üç harfi birleştirerek /ö/ ve /ü/ için yeni bir yazıbirim () icat ettiler. SIMS-WILLIAMS, Soğdçada yuvarlak bir uzun ünlüyü veya bir ikiz ünlüyü gösteren WY diyagrafinin Eski Uygur alfabesinin oluşma zamanında ilk hecedeki /ö/ ve /ü/ için bir model olduğunu düşünmüştür (1981: 359).

/ö/ ve /ü/ ünlüleri, kelime başında ELİF+VĀV+YE ve ilk hecede de VĀV+YE işaretleriyle gösterilmiştir. Soğd harfli metinlere (Fedakâr 1991, 1994, 1996) baktığımızda da bu yazıbirimlerin imlâya yansıtıldığını görüyoruz:

KWYNY	<i>köni</i> (Mainz 309 r8)
KWYRWR L'R	<i>körürler</i> (Mainz 38 r1)
KWYZ	<i>köz</i> (Mainz 225 v9)
TWYRWK'	<i>törüke</i> (Mainz 307 r5)
TWYRWSYN	<i>törüsün</i> (Mainz 309 v1)
TWYZ LWK	<i>tözlüg</i> (U 5191 r3)
'WYTRW	<i>ötrü</i> (Mainz 38 v10)
'WYDWN	<i>üdü</i> (MIK III v11), vs.

Ancak bunun istisnaları da görülmektedir:

KWK	<i>kök</i> (Mainz 38 r5)
KWNKWL	<i>köjül</i> (Mainz 147 v4, Mainz 418 v8), vs.

Günümüzdeki bir kısım Uyguristler –özellikle Almanya’dakiler– ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin okunuşunda ağırlıklı olarak Brāhmī ve Tibet yazılı metinlere güvenmemiz gerektiğini düşünmektedir. Eğer bu metinler kelimenin okunuşunda belirleyici olmazsa, o zaman modern Türk dillerindeki verilerden faydalanılmalıdır.

CLAUSON, Türkçenin 900 veya 1200 yıl önce tam olarak nasıl telaffuz edildiğini gösterecek herhangi bir araca sahip olmadığımız gerçeğinden hareketle, Eski Türkçenin yazı sistemlerinin ‘bilimsel’ olmadığından şikâyet etmiştir. En bilimsel olan yazı sistemlerinin bile kelimenin telaffuzu hakkında tahminî bir fikir sunduğunu ifade etmiştir (1972: vii).

ERDAL, “*A Grammar of Old Turkic*” isimli referans eserinde Runik yazılı metinlerdeki ünlüleri Eski Uygur metinlerindeki gibi okur ve ünlü sistemi bakımından Eski Uygurcanın Runik harfli metinlerden çok daha ayrıntılı olduğunu ve diyalektleri toplama konusunda da üstünlüğe sahip olduğunu düşünür. Üstelik bazı Runik metinler, Uygur metinlerinden çok daha eski de değildir. Ayrıca Eski Uygurcada Tibet ve Brāhmī harfli metinler ilk hecedeki yuvarlak ünlünün niteliği konusunda filologlara yardımcı olabilmektedir. Eski Türkçedeki ilk hecede yer alan yuvarlak ünlülerin okunuşunda Brāhmī ve Tibet yazılı tanıklarla bakıp çağdaş Türk dillerinden yararlanabileceğimizi belirtmiştir (2004: 41-43).

Buna göre, ERDAL Eski Türkçe söz konusu olduğunda –kendisi Karahanlı Türkçesini de Eski Türkçe dönemi içerisinde değerlendirmektedir– ilk hecedeki yuvarlak ünlüler konusunda Brāhmī ve Tibet yazılı metinlerdeki verilerle çağdaş Türk dillerindeki verilerin belirleyici olması gerektiği fikrindedir.

ERDAL, MAUE’nin neşrettiği Brāhmī ve Tibet harfli Uygurca yazmaların kataloğu hakkındaki tanıtmasında Brāhmī ve Tibet harfli metinlerdeki tanıkların, Eski Türkçenin bütün ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin niteliği konusunda belirleyici olacağını ifade etmiştir:

“The vowel features of the North-Turkestan Brāhmī sources, which surprised many Turcologists and have been noted with incredulity by many of them, are shared by texts in Tibetan script including the Buddhist catechism mentioned above, and by the hippological glossary written in South-Turkestan Brāhmī. They thus cover several writing traditions, a number of centuries and a quite wide geography. The runiform script, as well as the writing

systems of Semitic origin, much more widely used by the Turkic population of the Tarim basin area, are unable to distinguish between /o/ and /ö/ on the one hand and between /u/ and /ü/ on the other; these differences should nevertheless be taken to hold for non-first syllables in all of Old Turkic. It goes without saying that the first-syllable evidence of these sources for /o/, /ö/, /u/ and /ü/ can be trusted, unless there is good evidence proving that it is erroneous.” (2017: 196b)

RÖHRBORN, “Eski Uygur Alfabesindeki ‘Fonolojik Prensip’ Problemi Üzerine” başlıklı yazısında bu konu üzerinde durmuştur. Yazıdaki görüşler, kısaca şöyle özetlenebilir:

Uygur yazısında o/u ve ö/ü arasında ayırım yapılmayarak fonolojik prensip ihlal edilmiştir. Uygur yazısındaki bu eksiklik, Brāhmī yazılı verilerin ışığında giderilir. Brāhmī alfabesi o dönemdeki Türkçede mevcut olan kalınlık incelik uyumu ile düzlük yuvarlaklık yanında bir de geniş ünlü uyumu olarak adlandırılan bir uyumun daha olduğunu gösteriyor. Uygurca neşirlerdeki *oglumuz* ve *törümüz* gibi okuyuşlar, Brāhmī harfli metinlerde *oglomoz* ve *törömöz* olarak görülmektedir. Brāhmī harfli Uygurca metinlerin dili geçmişte bunların ‘önemli’ olmadığını göstermek için ‘diyalekt’ ile adlandırılmıştı. Brāhmī ve Tibet harfli metinlerdeki verilere Uygurca metinlerin okunuşunda güvenmemiz gerekmektedir. Ancak bahsedilen geniş ünlü uyumu Brāhmī harfli metinlerin hepsinde görülmemektedir. Yani *oglumuz* ve *törümüz* ile *oglomoz* ve *törömöz* gibi şekiller bu metinlerde beraber görülmektedir. Bu durum da muhtemelen o dönemdeki dil çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Uygur yazısında o/u ve ö/ü arasında ayırım yapmak için ayrı harflerin kullanılmaması oldukça ilginçtir. Mesela, *nun* ve *elif* arasında ayırım yapmak için *nun* harfinin üzerine ayrı bir işaret olarak bir nokta konmuştur. Uygurlar o/u ve ö/ü arasında ayırım yapmak için herekeleme yöntemini benimseyebilirdi, ancak Uygurlar bunu yapmadı. Yapılacak iş bir yazı reformuydu. Neden bu reformu yapmadılar? Çünkü Uygurlar irili ufaklı birçok farklı topluluklardan meydana gelmişti ve bu topluluklar dillerinde birçok fonetik çeşitliliğe sahipti. Dolayısıyla yazı kültürüne sahip Uygurlar bu fonetik çeşitlilik sebebiyle yazı sistemlerinde reforma gitmemişlerdir. (2011: 21-27)

RÖHRBORN’a göre, Eski Uygurca metinlerin okunuşunda, Brāhmī ve Tibet harfli metinlere güvenmemiz gerekmektedir. Eski Uygurca’yı yazan kitle, farklı topluluklardan meydana geldiği için Eski Uygurcada farklı fonetik çeşitlilik mevcuttu ve bu fonetik çeşitliliği korumak amacıyla Uygurlar, Uygur yazısında fazla bir değişikliği düşünmemiştir, yani Uygurlar yazı geleneklerini muhafaza etmeyi tercih etmiştir.

CHOI, Eski Türkçedeki bazı Çinceden alıntılara ve bazı Türkçe kelimelerin Çincedeki sesçil yazılışlarına bakarak Eski Türkçede ilk hecede yer alan yuvarlak ünlülerin niteliğini tespit etmeye çalışmıştır (1991: 41-53). Ancak, çalışmada sadece Çince kopyalanan kelimeler üzerinde durulmuştur ve Türkçe kelimeler için bir çözüm ortaya konmamıştır.

Eski Türkçede bize yuvarlak ünlüler konusunda yardımcı olacak tek yazı sistemi Hint kökenli Brāhmī yazı sistemi ile Tibet harfli metinlerdir (Róna-Tas 1991: 63-91; Gabain 1988: 26-32, 3; Maue 1996: XI-XXXVII).

GABAIN'e göre, Brāhmī yazmaları Türkçenin ayrı bir ağzını temsil etmektedir (1988: 3).

CLAUSON, GABAIN'in fikrini kabul etmez. Ona göre, Brāhmī harfli metinlerin farklı oluşu, eğitim ve etnik farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bu yazı ile yazılan en son yazmalar X. yüzyıla aittir. Brāhmī yazısının Türkler tarafından kullanımını daha eski dönemlere götürür, zira Brāhmī yazısının imlâsını örnek alan Tibet yazısının yazmaları kesinlikle X. yüzyıl öncesine aittir (1962: 92-93). CLAUSON, ilk hecedeki yuvarlak ünlüler konusunda, Brāhmī ve Tibet yazılı metinlerdeki verileri bu anlamda her zaman dikkate almaz. Mesela, öd 'zaman', vs.

TEKİN, Brāhmī harfli metinlerin sayı bakımından az olması nedeniyle bu metinlerin Eski Türkçenin ses özelliklerinin tespitinde tam olarak kullanılmasının doğru olmayacağı fikrindedir:

“(…) fakat burada akla şöyle sorular geliyor:

1. Brāhmī metinleri gerçekten Uygur yazı dilinin ünlü tablosunu aksettirebilecek bir nitelikte değildir:

a. Brāhmī yazısının kendi içerisinde bir tutarlılığı var mıdır? Yoktur! (bkz. TTT VIII, dizin)

b. Bu yazı uzun ömürlü olmuş mudur, bilemiyoruz, ancak metinlerin azlığına bakarak bu yazının hiç de rağbet görmediğine hükmedebiliriz, tutarsızlıklar da bunun böyle olduğunu gösteriyor. Çünkü bir alfabenin tutarlı bir yazıya sahip oluşu, uzun ömrüyle doğru orantılıdır”. (1976: 198)

TEZCAN da kısmen aynı fikirdedir. Ona göre, Brāhmī harfli metinler, ilk olarak XII. ve XIII. yüzyıllarda kullanılmıştır² ve bu yüzden bu yazıyla yazılmış Türkçe metinler Eski Türkçe araştırmalarda doğrudan doğruya kullanılmamalıdır (1981: 42).

Brāhmī harfli metinlerin Eski Türkçenin bir diyalekti olduğu GABAIN'e ait görüş, bir dönem Uyguristleri epey etkilemiş ve bu metinlerdeki seslik özellikler dikkate alınmamıştır.

GABAIN'in Brāhmī yazmalarının Türkçenin ayrı bir ağzını temsil ettiği fikri, günümüz Uyguristleri tarafından artık kabul görmemekte, bu metinlerin Uygur harfli metinlerle aynı ağız özelliklerine sahip olduğu düşünülmektedir (Erdal 2004: 43), çünkü GABAIN'in sıraladığı ağız özellikleri diğer Uygur metinleri için de geçerlidir (Mesela, kapalı /é/ ve ilk hece dışında /o/ ve /ö/nün varlığı, /z/'nin /s/ ile veya /d/'nin /t/ ile yazımı, vs.).

Aslında, Brāhmī harfli metinlerdeki seslik özelliklerin Eski Uygurcanın yazıldığı diğer yazı sistemleri ile ispat edilmesi imkânsızdır. Bu nedenle, Brāhmī harfli metinlerdeki seslik özelliklerin Eski Uygurcanın bir diyalektini temsil ettiği görüşünün ispat edilmesi zaten mümkün değildir. Örnek vermek gerekirse, Brāhmī harfli bir metinde UYU-ZYA şeklinde yazılan bir kelime, Uygur yazısında 'WYZ' şeklinde yazılmıştır. Bu yazıma göre, kelimenin öze veya üye şeklinde okunması mümkündür. Eğer kelimeyi Brāhmī harfli metinlerdeki tanıklara dayanarak okuyacaksak, Uygur yazısı ile yazılmış metindeki bu kelimeyi öze şeklinde değil, üye şeklinde okumamız gerekecektir. Görüldüğü üzere, Uygur yazısı kelimedeki ünlünün niteliğini göstermede bize yeterli kanıt sunmaz.

Brāhmī harfli metinler, ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin darlık ve genişlik niteliğini belirlememizde 'doğrudan kaynak' olarak biricik başvuru aracımızdır.

Brāhmī yazısında aslında /o/ ve /u/ zaten vardı, ancak /ö/ ve /ü/ yoktu. Sistemi Uygurcaya adapte edenler /ö/ ve /ü/ seslerini karşılamak için YA, YO, YU hecelerinden faydalanmıştır (Röhrborn 1977-1998: 17). Bu özellik, yukarıda

² ZIEME, Brāhmī yazısının Uygurlar arasında kullanılışı hakkındaki makalesinde, bu alfabeyle yazılmış metinlerin Moğol dönemine (XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIV. yüzyılın ilk yarısı) ait olduğunu ifade etmiştir (1984: 337).

da gösterdiğimiz üzere, Sami asıllı Uygur ve Mani yazı sistemlerinin tipik özelliğidir. Yani, Uygur ve Mani harfleriyle yazacak biri, kelime başında ve ilk hecede W işaretinin yanına bir YA ekleyerek işaretin /ö/ ve /ü/ olduğunu gösterir. Bu imlâ özelliği, Brāhmī metinlerinin yazıcılarının Eski Uygur yazısını iyi bildiğini ve Brāhmī harflerini Uygurcaya adapte etme gayretlerini açıkça göstermektedir.

MAUE'nin de ifade ettiği üzere Brāhmī harfli metinlerdeki kayıtların 'en azından' ilk hecedeki yuvarlak ünlüleri belirlemede dikkate alınması gereken bir referans olduğu söylenebilir (1996: XIX). Brāhmī harfli metinlerde, ilk hece dışında da /o/ ve /ö/ ünlülerine rastlanması, Türkologların çoğu zaman bu metinlere tereddütlü yaklaşmasına neden olmuştur.

İlk hecedeki yuvarlak ünlüler konusunda Uyguristlere yardımcı olacak diğer bir kaynak da modern Türk dillerindeki verilerdir. Eğer Eski Türkçedeki yuvarlak ünlülerin durumu ile günümüz Türk dillerindeki yuvarlak ünlülerin durumu karşılaştırılacaksa, en sağlıklı sonucun alınması için mukayesenin Brāhmī ve Tibet harfli metinlerdeki tanıklarla yapılması daha doğru olacaktır.

Ortak Türkçe ile Kıpçak grubu Türk dillerinden Tatarca ve Başkurtça arasındaki düzenli bir ses olayı dikkate değerdir. Buna göre, bu Türk dillerinde ilk hecede yuvarlak ünlüler bazı örneklerde daralır ve bazı örneklerde de genişler: /o/ > /u/ ve /ö/ > /ü/ ile /u/ > /ö/³ ve /ü/ > /ö/⁴ (Tekin 1987: 293-305).

Buna göre, Brāhmī harfli Eski Uygurca metindeki ilk hecedeki yuvarlak ünlü, Tatarca ve Başkurtça ile sesbilgisi bakımından bir kontrastlık göstermektedir.

Bunu, aşağıdaki birkaç örnekle gösterelim:

Brāhmī *tuman*, krş. Tatarca *töman*

Brāhmī *köz*, krş. Tatarca *küz*

Brāhmī *kol*, krş. Tatarca *kul*

Brāhmī *kün*, krş. Tatarca *kön*, vs.

³ /o/ ve /u/ arasında zayıf bir ünlü.

⁴ /ö/ ve /ü/ arasında zayıf bir ünlü.

Ancak veriler biraz daha dikkatli incelediğinde, kurala aykırı bazı örneklere de rastlandığı görülüyor. Bunları istisna olarak mı düşünmeliyiz, bilemiyoruz.

Örneğin,

Brāhmī *küzed-*, krş. Tatarca *küzet-*

Brāhmī *suv*, krş. Tatarca *suv*

Brāhmī *tör*, krş. Tatarca *tör*

Brāhmī *tug-*, krş. Tatarca *tuv-*, vs.

Sonuç ve Bir Çözüm ‘Önerisi’

Eski Uygurca metinler, günümüzde harfçevrimi ve yazıçevrimi birlikte yapılarak neşredilmektedir. Bize göre, ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin yazıçevriminin yapılmayıp sadece harfçevriminin yapılması, yani o/ ve /u/ sesbirimlerinin de W işaretiyle ve /ö/ ve /ü/ sesbirimlerinin de \ddot{W} işaretiyle yazıçevrime yansıtılması sorun için şimdilik alternatif bir çözüm gibi gözükmemektedir.

Eski Uygurcada ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin okunuşunda, bugün Uyguristler Brāhmī ve Tibet harfli metinlerdeki tanıklara bağlı kalmaktadır. Eğer ilk hecede yuvarlak ünlü bulunduran kelime Brāhmī ve Tibet harfli metinlerde mevcut değilse, o zaman kelimenin okunuşu için modern Türk dillerindeki verilere başvurulmaktadır.

TEKİN, Eski Uygurca metin neşirlerinde sadece harfçevrim yapılması gerektiğini düşünmüştür:

Bu umutsuz durum karşısında tek çıkar yol, “Uygurca” metinleri, hiçbir fonetik yoruma bağlamadan olduğu gibi “yorumsuz çevriyazı” (transliterasyon) ile vermektir bence. Örneğin, *etüz/etöz* yerine *t’wyz*, *köngül* yerine *kwynkw/kwnkw* vb. Böylece okuyucu, metin ile doğrudan doğruya bağlantı kurmuş olur. (1976: 200)

1980 yılında neşrettiği *Berliner Turfantexte* serisinin IX. cildinde orijinal metnin yazıçevrimini vermeden sadece harfçevrimi ile metni sunarak bu düşüncesini hayata geçirmiştir. İranistlerin kullandığı bu neşir yönteminde, metnin sadece harfçevrimi verilmekteydi, ancak bu yöntem Uyguristikte pek rağbet görmemiştir.

Burada Eski Uygurca orijinal metinlerin sadece harfçevrimi yapılarak neşredilmesi gerektiği iddia edilmemektedir. Sadece yüzyıllar önce yazılmış tarihî bir metnin neşrinde doğruya en yakın bir okuyuşu sunmak amacıyla, ilk hecede yuvarlak ünlü bulunduran kelimelerde harfçevrim ile yazıçevrimin bir arada kullanmanın pek de yanlış olmayacağı düşünülmektedir. Yani, önerimiz Uygurca bir metnin neşrinde yazıçevrim yapılırken ilk hecedeki yuvarlak ünlünün yazıçevriminin yapılmayıp sadece birebir harf karşılığının verilmesidir.

Aslında bu yöntem daha önce ERDAL'ın “*Old Turkic Word Formation*” başlıklı eserinde uygulanmıştır. Eserde, ilk hecedeki yuvarlak ünlünün niteliğini Brāhmī ve Tibet verileri ile modern Türk dillerindeki tanıklarla belirlenmediği zaman ilgili kelimedede yuvarlak ünlünün sadece harfçevrimi karşılığı verilmiştir:

kwlre- ‘resound’ (1991: 471)

twldra- ‘disperse’ (1991: 471)

twruk ‘emaciated’ (1991: 249)

wyok ‘felt boot or stocking’ (1991: 241)

wyük ‘quicksand’ (1991: 647), vs.

Eski Uygurcada, hatta genel olarak Eski Türkçede ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin yazıçevrimi gerçekten ciddi bir sorundur. İlk hecedeki yuvarlak ünlülü Türkçe bütün kelimeler hakkında müstakil bir çalışma yapılana kadar, böyle kelimelerin sadece harfçevriminin yapılmasının şimdilik daha isabetli olacağını düşünüyoruz.

Kaynakça

CHOI, H.-W. (1991). “On the Determination of Labial Vowels of Ancient Turkic”, *Central Asiatic Journal*, 35: 41-53.

CLAUSON, Sir G. (1962). *Turkish and Mongolian Studies*, London: The Royal Asiatic Society.

CLAUSON, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.

ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, a functional approach to the lexicon*, Vol. 1-2, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston: Brill.

ERDAL, M. (2017). “Maue, Dieter (Hg.): *Alttürkische Handschriften Teil 19. Dokumente in Brāhmī und tibetischer Schrift Teil 2*. Stuttgart: Franz Steiner 2015. XIX 657 S. 4° = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland 13,27. Hartbd. € 90,00. ISBN 978-3-515-10997-0.”, *Orientalistische Literaturzeitung*, 112/2: 189-196. (Review)

FEDAKÂR, D. (1991). “Das Alttürkische in sogdischer Schrift: Textmaterial und Orthographie (Teil I)”, *Ural-Altäische Jahrbücher Neu Folge*, 10: 85-98.

FEDAKÂR, D. (1994). “Das Alttürkische in sogdischer Schrift: Textmaterial und Orthographie (Teil II)”, *Ural-Altäische Jahrbücher Neu Folge*, 13: 133-157.

FEDAKÂR, D. (1996). “Das Alttürkische in sogdischer Schrift: Textmaterial und Orthographie (Teil III)”, *Ural-Altäische Jahrbücher Neu Folge*, 14: 187-205.

GABAIN, A. von. (1954). *Türkische Turfan-Texte VIII: Texte in Brāhmīschrift*, Berlin: Akademie Verlag.

HAMILTON, J. R. (1998). *Dunhuang Mağarasında Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uyğurca El Yazması: İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, Çev. V. KÖKEN, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARA, G. (1996). “Aramaic Scripts for Altaic Languages”, *The World’s Writing Systems*, Ed. P. T. DANIELS; W. BRIGHT, Oxford University Press, New York: 536-558.

MAUE, D. (1996). *Alttürkische Handschriften, Teil 1: Dokumente in Brāhmī und Tibetischer Schriften, Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland XIII/9*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

MAUE, D. (2015). *Alttürkische Handschriften, Teil 2: Dokumente in Brāhmī und tibetischer Schriften, Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Band XIII/27*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RÓNA-TAS, A. (1991). *An Introduction to Turkology*, Szeged: University of Szeged.

RÖHRBORN, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien, Lieferung 1-6*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (2010). Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, I. Verben, Band 1: ab- – äzüglä-, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (2011). “Eski Uygur Alfabesindeki ‘Fonolojik Prensip’ Problemi Üzerine”, Orta Asya’dan Anadolu’ya Alfabeler (29-30 Mayıs 2007, Eskişehir), Haz. F. YILDIRIM; M. ÖLMEZ, İstanbul: 21-28.

SIMS-WILLIAMS, N. (1981). “The Sogdian Sound-System and the Origins of the Uygur Script”, Journal Asiatique, 269: 347-360.

TEKİN, Ş. (1976). “Uygurca Üzerine Yeni Yayınlar: Semih TEZCAN, Das uigurische İnsadi-Sūtra, Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients 6. Berliner Turfantexte III. Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie, Akadmie Verlag, Berlin 1974, 107 s., LXIX levha. 4° ”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1975-1976: 187-201. (Tanıtma)

TEKİN, Ş. (1980). Maitrisimit nom bitig, die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule, Teil I: Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen; Teil II: Analytischer und rückläufiger Index, Berliner Turfantexte 9, Berlin: Akademie Verlag.

TEKİN, T. (1981). “Göktürk Alfabesi”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 27-37.

TEKİN, T. (1984). “Soğd ve Uygur Alfabesiyle Türkçe”, Tarih ve Toplum, 7: 17-22.

TEKİN, T. (1987). “On the History of the Labial Shifts in Tatar and Bashkir”, Tatarica Studia in Honorem Ymär Daher, Vammala: 293-305.

TEKİN, T. (2003). Orhon Türkçesi Grameri, İstanbul: Sanat Kitabevi.

TEZCAN, S. (1981). “Türklerde Yazı Kültürünün Başlangıcı ve Gelişimi”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 39-43.

USER, H. Ş. (2015). Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri, 2. Baskı, Ankara: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

ZIEME, P. (1984). “Zur Verwendung der Brāhmī-Schrift bei den Uiguren”, Altorientalische Forschungen, 11: 331-346.